

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ:
НАУКОВІ ЗАПИСКИ

ФІЗИЧНА ОСВІТА І СПОРТ

УДК 796.034.2:316.61-053.6

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15333747>

Психолого-педагогічні аспекти соціалізації старших підлітків з особливими освітніми потребами в процесі спортивно-масової роботи

Кравченко Тетяна Петрівна

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методики фізичного виховання і спорту, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав Україна, e-mail: kravchenko19tanya@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-6041-3101>

Юзковець Ірина Олександрівна

доктор філософії з фізичної культури і спорту,
доцент кафедри теорії та методики фізичного виховання і спорту,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав, Україна,
e-mail: ira_94@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0001-9372-550X>

Свириденко Владислав Васильович

аспірант другого року навчання кафедри теорії та методики фізичного виховання і спорту, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м.Переяслав, Україна, e-mail: Kafedra.tmfvis@ukr.net

Прийнято: 18.04.2025 | Опубліковано: 29.04.2025

***Анотація.** Сучасна система освіти в Україні орієнтована на впровадження інклюзивного підходу, що передбачає створення умов для рівного доступу до освітніх та виховних можливостей усіх учнів, зокрема й тих, хто має особливі освітні потреби. Одним із важливих напрямів цього процесу є забезпечення ефективної соціалізації старших підлітків - вікової категорії, яка переживає складні психологічні трансформації, пов'язані з формуванням самооцінки, ідентичності, навичок спілкування та адаптації до соціального середовища.*

У цьому контексті спортивно-масова діяльність постає як потужний психолого-педагогічний інструмент, що поєднує пізнавальну активність, фізичну рухливість, спільну взаємодію та враження насичені позитивними емоціями. Вона сприяє розвитку соціальних компетентностей, комунікативних навичок, емоційної стійкості та почуття належності до колективу, що особливо важливо для підлітків з особливі освітні потреби, які часто стикаються з труднощами у сфері міжособистісної взаємодії та самоактуалізації.

***Вступ.** Соціалізація старших підлітків є одним із ключових завдань сучасної освіти, оскільки саме в цьому віковому періоді активно формуються риси особистості, визначаються моральні орієнтири, розвивається самосвідомість та здатність до відповідальної взаємодії з оточуючим світом. Для підлітків з особливими освітніми потребами цей процес є особливо складним і вимагає створення сприятливих психолого-педагогічних умов, які враховують їхні індивідуальні потреби, можливості та особливості розвитку.*

Актуальність цієї теми зростає у зв'язку зі збільшенням кількості учнів з ООП, які навчаються в умовах інклюзивної освіти, що потребує пошуку ефективних підходів для забезпечення їхньої повноцінної участі в навчальному та соціальному середовищі. Одним із перспективних напрямів у цьому контексті

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ: НАУКОВІ ЗАПИСКИ

є залучення таких підлітків до туристсько-краєзнавчої діяльності, яка поєднує пізнавальні, комунікативні, фізичні та практичні аспекти командної роботи. Така діяльність сприяє формуванню у підлітків з особливими освітніми потребами комунікативних умінь, навичок самообслуговування, впевненості у власних силах і відчуття належності до колективу, що суттєво полегшує їхню соціальну адаптацію. **Метою дослідження** є обґрунтувати психолого-педагогічні умов та визначити ефективні засоби соціалізації старших підлітків з особливими освітніми потребами у процесі спортивно-масової діяльності як інклюзивного освітнього ресурсу, що сприяє формуванню соціальних навичок, емоційної стабільності, самоусвідомлення та адаптації у соціумі. **Матеріали і методи дослідження.** У процесі дослідження використовувались різноманітні методи та матеріали для вивчення психолого-педагогічних аспектів соціалізації старших підлітків з особливими освітніми потребами в процесі туристично-краєзнавчої діяльності, такі як: теоретичний аналіз літератури. Аналіз наукових джерел, публікацій, досліджень та методичних розробок, що стосуються проблеми соціалізації підлітків з особливими освітніми потребами в контексті туристично-краєзнавчої діяльності. Огляд сучасних підходів до інклюзивного навчання, адаптації програм і методик. **Результати дослідження.** Питання впливу туристично-краєзнавчої діяльності на соціалізацію старших підлітків з особливими освітніми потребами є надзвичайно важливим і потребує глибокого аналізу. Такий вид діяльності виступає ефективним засобом соціального розвитку, особливо для учнів з ООП, адже дозволяє не лише здобути нові знання, а й активно взаємодіяти з ровесниками, співпрацювати в команді, формувати соціальні та емоційні навички, а також долати психологічні бар'єри через подолання труднощів у нових умовах.

Ключовим чинником соціалізації є розвиток навичок спілкування. Для підлітків з особливими освітніми потребами це має особливе значення, адже вони часто зіштовхуються з труднощами у сфері емоційної регуляції та міжособистісної взаємодії. Туристичні заходи, які включають спільні ігри, вправи та взаємодію в команді, створюють умови для практичного вдосконалення комунікативних вмінь у реальному середовищі. Участь у походах чи екскурсіях сприяє активному налагодженню соціальних контактів, зменшує відчуття ізоляваності та сприяє формуванню дружніх взаємин.

*Досвід участі в туристично-краєзнавчій діяльності показав, що підлітки з ООП демонструють покращення у співпраці, зниження рівня емоційної напруги, а також стають більш відкритими до спілкування. Вони частіше беруть участь у колективних обговореннях, висловлюють власні думки й почуття, що позитивно впливає на їхню самооцінку та сприяє налагодженню взаємин з однолітками. **Висновки.** Інклюзивне навчання та педагогічні стратегії, спрямовані на розвиток соціальних та емоційних навичок учнів, мають значний вплив на рівень успішності їх соціалізації. Використання таких методик дозволяє учням з особливими освітніми потребами інтегруватися в загальний колектив, розвивати свої сильні сторони та покращувати взаємодію з однолітками. Успішність цього процесу багато в чому залежить від підготовленості педагогів та наявності необхідних ресурсів для забезпечення рівних можливостей для всіх учнів.*

Ключові слова: соціалізація, інклюзивна освіта, старші підлітки, туризм, спортивно-масова діяльність.

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ:
НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Psychological and pedagogical aspects of socialization of older adolescents with special educational needs in the process of tourism and local history activities

Kravchenko Tetyana Petrovna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Physical Education and Sports, Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav, Ukraine, email: kravchenko19tanya@gmail.com,
-<https://orcid.org/0000-0002-6041-3101>

Yuzkovets Iryna Oleksandrivna

PhD in Physical Culture and Sport Sciences, Associate Professor Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav, Ukraine, e-mail: ira_94@ukr.net,
<https://orcid.org/000-0001-9372-550X>

Svyrydenko Vladyslav Vasylovych

Second-year postgraduate student at the Department of Theory and Methods of Physical Education and Sports, Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav, Ukraine, e-mail: Kafedra.tmfvis@ukr.net

***Abstract.** The modern education system in Ukraine is focused on implementing an inclusive approach, which involves creating conditions for equal access to educational and educational opportunities for all students, including those with special educational needs. One of the important areas of this process is ensuring effective*

socialization of older adolescents - an age category that is experiencing complex psychological transformations associated with the formation of self-esteem, identity, communication skills and adaptation to the social environment. In this context, sports and mass activities appear as a powerful psychological and pedagogical tool that combines cognitive activity, physical mobility, joint interaction and impressions saturated with positive emotions. It contributes to the development of social competencies, communication skills, emotional stability and a sense of belonging to the team, which is especially important for adolescents with special educational needs, who often face difficulties in the field of interpersonal interaction and self-actualization.

Introduction. *Socialization of older adolescents is one of the key tasks of modern education, since it is in this age period that personality traits are actively formed, moral guidelines are determined, self-awareness and the ability to responsibly interact with the world around them develop. For adolescents with special educational needs, this process is especially difficult and requires the creation of favorable psychological and pedagogical conditions that take into account their individual needs, capabilities and developmental characteristics.*

*The relevance of this topic is growing due to the increase in the number of students with special educational needs who study in inclusive education, which requires the search for effective approaches to ensure their full participation in the educational and social environment. One of the promising areas in this context is the involvement of such adolescents in tourist and local history activities that combine cognitive, communicative, physical and practical aspects of teamwork. Such activities contribute to the formation of communication skills, self-service skills, self-confidence and a sense of belonging to the team in adolescents with special educational needs, which significantly facilitates their social adaptation. **The purpose of the research** is to substantiate the psychological and pedagogical conditions and identify effective*

means of socialization of older adolescents with special educational needs in the process of tourist and local history activities as an inclusive educational resource that contributes to the formation of social skills, emotional stability, self-awareness and adaptation in society. Materials and methods of research. In the process of research, various methods and materials were used to study the psychological and pedagogical aspects of the socialization of older adolescents with special educational needs in the process of tourism and local history activities, such as: theoretical analysis of the literature. Analysis of scientific sources, publications, research and methodological developments related to the problem of socialization of adolescents with special educational needs in the context of tourism and local history activities. Review of modern approaches to inclusive education, adaptation of programs and methods.

Research results. *The issue of the impact of tourism and local history activities on the socialization of older adolescents with special educational needs is extremely important and requires in-depth analysis. This type of activity is an effective means of social development, especially for students with special educational needs, because it allows not only to acquire new knowledge, but also to actively interact with peers, cooperate in a team, form social and emotional skills, and overcome psychological barriers by overcoming difficulties in new conditions.*

A key factor in socialization is the development of communication skills. This is especially important for adolescents with special educational needs, as they often face difficulties in emotional regulation and interpersonal interaction. Tourist activities, which include joint games, exercises and teamwork, create conditions for practical improvement of communication skills in a real environment. Participation in hikes or excursions contributes to the active establishment of social contacts, reduces the feeling of isolation and promotes the formation of friendly relationships.

The experience of participating in tourist and local history activities has shown that adolescents with SEN demonstrate improvements in cooperation, a decrease in the

level of emotional tension, and also become more open to communication. They more often participate in collective discussions, express their own thoughts and feelings, which has a positive effect on their self-esteem and helps to establish relationships with peers. Conclusions. Inclusive education and pedagogical strategies aimed at developing students' social and emotional skills have a significant impact on the level of success of their socialization. The use of such methods allows students with special educational needs to integrate into the general team, develop their strengths, and improve interaction with peers. The success of this process largely depends on the preparedness of teachers and the availability of the necessary resources to ensure equal opportunities for all students.

***Keywords:** socialization, inclusive education, older adolescents, tourism, sports and mass activities.*

Постановка проблеми (Вступ). Соціалізація старших підлітків є одним із ключових завдань сучасної системи освіти, оскільки саме в цьому віці відбувається інтенсивне формування особистості, становлення моральних орієнтирів, розвиток самосвідомості та здатності до відповідальної взаємодії з соціальним середовищем. Для підлітків з особливими освітніми потребами (ООП) процес соціалізації є особливо складним і потребує створення відповідних психолого-педагогічних умов, що враховують їхні індивідуальні особливості, потреби та можливості.

Актуальність дослідження підсилюється зростанням кількості учнів з ООП, інтегрованих у простір загальної середньої освіти, і необхідністю пошуку ефективних засобів для забезпечення їхньої активної участі у навчальному й соціальному житті. Одним із перспективних напрямів є залучення таких підлітків до туристично-краєзнавчої діяльності, яка поєднує елементи пізнання, комунікації, фізичного розвитку та практичного досвіду співпраці у колективі.

Така діяльність сприяє розвитку в учнів з особливими освітніми потребами комунікативних навичок, навичок самообслуговування, впевненості у собі, почуття належності до групи, що, у свою чергу, позитивно впливає на їхню соціальну адаптацію.

Однак, незважаючи на потенційні можливості туристично-краєзнавчої діяльності у процесі інклюзивної соціалізації, у науковій літературі ще недостатньо розроблені психолого-педагогічні засади її впровадження з урахуванням специфіки розвитку старших підлітків з особливими освітніми потребами. Потребує уточнення система умов, методів та форм роботи, які сприятимуть повноцінній соціалізації цієї категорії учнів, їхній інтеграції у шкільний колектив та суспільство загалом.

Зважаючи на потребу розробки ефективних психолого-педагогічних умов соціалізації цієї категорії дітей, дослідження ролі туристично-краєзнавчої діяльності набуває особливої значущості. Її потенціалу як інтегративного підходу до формування позитивного соціального досвіду, розвитку самостійності й самоповаги потребує глибшого теоретико-практичного осмислення і методичного обґрунтування в умовах інклюзивної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій (Огляд літератури). У сучасній педагогічній та психологічній науці все більше уваги приділяється соціалізації дітей з особливими освітніми потребами, зокрема старших підлітків. Соціалізація в цьому віці є особливо важливою, оскільки саме у старшому підлітковому віці відбувається активне формування ідентичності, засвоєння соціальних ролей та норм, розвиток емоційної зрілості.

Психолого-педагогічні умови соціалізації учнів в інклюзивному освітньому середовищі досліджуються у працях таких українських науковців, як Н. В. Софій (2019), О. М. Таранченко (2021), де розкриваються підходи до формування позитивного соціального досвіду в умовах спільного навчання дітей

з особливими освітніми потребами та їхніх однолітків [35, 36]. Вони підкреслюють важливість підтримки, толерантності, створення адаптованих ситуацій успіху для розвитку позитивного «Я-образу» та самостійності.

Певні аспекти застосування туристично-краєзнавчої діяльності в процесі соціалізації розглянуто у дослідженнях О.Л. Марчук (2019), яка зазначає, що позаурочна діяльність, зокрема краєзнавчо-дослідницька, сприяє формуванню активної життєвої позиції, емоційного інтелекту, комунікативних навичок, розширює світогляд [24]. Подібної думки дотримується і І. Д. Бех (2015), який вказує на важливість активних форм дозвілля у становленні соціальної суб'єктності підлітка [1].

У міжнародних джерелах також акцентується увага на значенні outdoor-освіти та експедиційної педагогіки для розвитку соціальних компетентностей у підлітків з особливими освітніми потребами. Наприклад, згідно з дослідженнями британських учених (Humberstone & Stan, 2012; Becker & Lauterbach, 2016), участь у природоорієнтованих освітніх заходах сприяє підвищенню самооцінки, зниженню тривожності та кращій соціальній взаємодії серед підлітків із труднощами у навчанні [48, 49].

У контексті соціалізації старших підлітків з особливими освітніми потребами (ООП) важливою є не лише організація освітнього процесу, а й використання додаткових педагогічних практик, серед яких туристично-краєзнавча діяльність посідає вагоме місце.

Дослідження І. Д. Беха (2015) підкреслюють значущість морального виховання та соціальної активності як основи формування особистості підлітка. Автор стверджує, що залучення до соціально важливих форм діяльності, таких як краєзнавчі проєкти, сприяє глибшій самореалізації [1].

Наукові праці Н. В. Софій (2019), О. М. Таранченко (2021), В. В. Засенка (2020) та Л. С. Ващенко (2018) окреслюють сучасні психолого-педагогічні умови

ефективної інклюзії та адаптації дітей з особливими освітніми потребами у навчальному середовищі [4, 9, 35, 36]. Особлива увага приділяється емоційно-особистісному розвитку, формуванню навичок комунікації та самостійності.

І. О. Мартиненко (2020) зазначає, що позаурочна діяльність сприяє більш ефективній соціалізації учнів з особливими потребами, оскільки створює безпечне середовище для неформального спілкування та розвитку міжособистісних зв'язків [23].

О. Л. Марчук (2019) наголошує на інтеграційному потенціалі краєзнавчої діяльності, яка формує у школярів патріотичні почуття, розвиває командну взаємодію та допомагає дітям адаптуватися до соціального простору [24].

У той же час у вітчизняних наукових джерелах бракує комплексних досліджень, які б інтегрували підходи до соціалізації старших підлітків з особливими освітніми потребами саме у контексті туристично-краєзнавчої діяльності як педагогічного засобу. Така діяльність потребує адаптації з урахуванням індивідуальних потреб, що відкриває перспективи для подальших досліджень.

Метою дослідження є обґрунтувати психолого-педагогічні умов та визначити ефективні засоби соціалізації старших підлітків з особливими освітніми потребами у процесі спортивно-масової діяльності як інклюзивного освітнього ресурсу, що сприяє формуванню соціальних навичок, емоційної стабільності, самоусвідомлення та адаптації у соціумі.

Завдання дослідження

1. Проаналізувати теоретичні підходи до поняття соціалізації старших підлітків з особливими освітніми потребами.
2. Визначити психолого-педагогічні особливості розвитку цієї категорії підлітків у процесі інклюзивної освіти.

3. Охарактеризувати потенціал туристично-краєзнавчої діяльності як засобу соціалізації.

4. Виявити ефективні форми та методи організації туристично-краєзнавчої діяльності в інклюзивному середовищі.

Об'єктом дослідження є процес соціалізації старших підлітків з особливими освітніми потребами в умовах туристично-краєзнавчої діяльності в інклюзивному середовищі закладів загальної середньої освіти.

Предметом дослідження є психолого-педагогічні аспекти соціалізації старших підлітків з особливими освітніми потребами у процесі туристично-краєзнавчої діяльності, зокрема методи, форми та інструменти, що сприяють їх інтеграції та розвитку в інклюзивному навчальному середовищі.

Матеріали і методи дослідження. У процесі дослідження використовувались різноманітні методи та матеріали для вивчення психолого-педагогічних аспектів соціалізації старших підлітків з особливими освітніми потребами в процесі туристично-краєзнавчої діяльності, такі як: теоретичний аналіз літератури. Аналіз наукових джерел, публікацій, досліджень та методичних розробок, що стосуються проблеми соціалізації підлітків з особливими освітніми потребами в контексті туристично-краєзнавчої діяльності. Огляд сучасних підходів до інклюзивного навчання, адаптації програм і методик.

Ці методи дозволяють комплексно оцінити вплив туристично-краєзнавчої діяльності на соціалізацію підлітків з особливими освітніми потребами та визначити найбільш ефективні підходи до їх інтеграції в освітній процес.

Однак невирішеними залишаються питання психолого-педагогічних аспектів соціалізації старших підлітків з особливими освітніми потребами у процесі туристично-краєзнавчої діяльності. Наш потенційний внесок - дитальний опис можливостей туристсько-краєзнавчої діяльності для успішної соціалізації осіб з особливими освітніми потребами.

Результати досліджень та їх обговорення. Вплив туристично-краєзнавчої діяльності на соціалізацію старших підлітків з особливими освітніми потребами є питанням яке потребує відповідей. Отже туристично-краєзнавча діяльність є потужним інструментом соціалізації старших підлітків, особливо для тих, хто має особливі освітні потреби. Така діяльність надає підліткам можливість не лише здобути нові знання, а й активно взаємодіяти з однолітками, працювати в команді, розвивати свої соціальні та емоційні навички, а також покращувати психологічний стан через подолання різних труднощів [6, 22, 44].

Одним із основних аспектів соціалізації є розвиток комунікативних навичок. Для підлітків з особливими освітніми потребами ця проблема є особливо актуальною, оскільки часто такі учні мають труднощі з емоційною регуляцією та взаємодією з іншими людьми. Туристичні заходи, що включають колективні активності, ігри та взаємодії в групах, дозволяють учням покращити навички спілкування в реальних умовах. Участь у групових походах або екскурсіях сприяє розвитку міжособистісних взаємодій, зменшує рівень соціальної ізоляції та стимулює створення нових дружніх зв'язків [10, 37].

Підлітки з особливими освітніми потребами, які брали участь у таких заходах, показали підвищену здатність до співпраці, зменшення негативних емоційних реакцій, а також стали відкритішими до спілкування з іншими учасниками групи. Вони почали активніше брати участь у групових обговореннях, виражати свої думки та почуття, що позитивно вплинуло на їхню самооцінку та взаємодію з однолітками [3, 14].

Туристично-краєзнавча діяльність також сприяє розвитку емоційної стійкості у підлітків з особливими освітніми потребами. Перебування в нових умовах, участь у складних завданнях, таких як орієнтування на місцевості або виконання завдань у команді, дають можливість підліткам зібрати внутрішні ресурси для подолання стресових ситуацій.

Завдяки цим досвідам підлітки розвивають стійкість до стресу, покращують навички саморегуляції та здатність до емоційної адаптації в нових умовах. Дослідження показують, що участь у туристичних походах або інших краєзнавчих заходах допомагає знизити рівень тривожності, депресії, а також допомагає створити почуття впевненості в собі. Більше того, ці активності дозволяють учням вчитися конструктивно вирішувати конфлікти та управляти своїми емоціями в складних ситуаціях [7, 48].

Іншим важливим аспектом є розвиток навичок співпраці та командної роботи. В туристично-краєзнавчій діяльності учні часто виконують завдання, що вимагають спільних зусиль, такі як побудова намету, організація групових ігор чи участь у змаганнях. Це допомагає підліткам з особливими освітніми потребами зрозуміти важливість спільної роботи, навчитися слухати інших, враховувати думки партнера та діяти за спільним планом. Крім того, такі активності сприяють зниженню рівня агресії та соціальної ізоляції, оскільки учні починають бачити себе частиною колективу, здатним на спільні досягнення.

Спільна діяльність у групах, де кожен учасник має свою роль і відповідальність, дозволяє підліткам розвивати лідерські якості та здатність до співпраці в колективі. Це важливий аспект для їхньої подальшої соціалізації в суспільстві, оскільки вміння працювати в команді є ключовою навичкою для інтеграції в різні соціальні групи [5, 13].

Туристично-краєзнавча діяльність теж допомагає підліткам з особливими освітніми потребами підвищити свою самооцінку та внутрішню мотивацію. Коли учні досягають успіхів у виконанні різних завдань під час туристичних заходів, це стимулює їх почуття задоволення від виконаної роботи та досягнутих результатів. Успіхи, отримані в процесі подолання різноманітних викликів (перехід через важкий маршрут, досягнення поставленої мети в команді), сприяють зміцненню впевненості у своїх силах, що також позитивно впливає на

загальний рівень їхнього розвитку. Мотивація учнів до участі в туристичних заходах зростає, коли вони відчують підтримку з боку педагогів та однолітків, що створює для них середовище для самореалізації. Підлітки, які беруть участь у таких заходах, можуть відчути себе важливими членами колективу, що підвищує їхній рівень соціальної активності і готовність брати участь у подібних ініціативах у майбутньому [8, 15, 39].

А от психологічна адаптація підлітків з особливими освітніми потребами у процесі туристично-краєзнавчої діяльності відбувається завдяки тому, що вони переживають новий емоційний досвід, який пов'язаний з подоланням труднощів, знайомством з новими людьми, а також з подорожами до нових місць. Емоційно насичені ситуації, такі як подолання труднощів під час походу, організація нових активностей, взаємодія з природою і оточенням, допомагають підліткам не тільки зміцнювати свій емоційний стан, а й краще адаптуватися до змін у навколишньому середовищі [2, 49].

Таким чином, туристично-краєзнавча діяльність дозволяє старшим підліткам з особливими освітніми потребами переживати ситуації, що сприяють розвитку їхньої емоційної стійкості та здатності адаптуватися до нових умов.

Вплив туристично-краєзнавчої діяльності на соціалізацію старших підлітків з особливими освітніми потребами є позитивним і має значний ефект. Вона сприяє розвитку комунікативних навичок, психологічної стійкості, емоційної адаптації та здатності до командної роботи. Завдяки інклюзивним методикам, що враховують індивідуальні потреби учнів, така діяльність допомагає їм подолати соціальну ізоляцію та сприяє успішній інтеграції в соціум.

Тому одним із основних результатів дослідження стало підтвердження ефективності туристично-краєзнавчої діяльності у процесі соціалізації підлітків з особливими освітніми потребами.

А от інклюзивні методики, що використовуються в туристично-краєзнавчій діяльності, сприяли покращенню емоційного стану учнів з особливими освітніми потребами. Інклюзивний підхід, який передбачає участь в заходах усіх дітей без виключень, створює атмосферу рівності, що знижує бар'єри між учасниками і допомагає зменшити стереотипи та упередження, які часто існують щодо учнів з особливими освітніми потребами [11, 20].

Інклюзивні методики мають важливу роль у процесі соціалізації старших підлітків з особливими освітніми потребами, оскільки вони забезпечують можливість активної взаємодії таких учнів з однолітками та допомагають створювати середовище, яке сприяє розвитку соціальних, емоційних і комунікативних навичок. Процес соціалізації є надзвичайно важливим для підлітків, оскільки він формує їх здатність до адаптації в суспільстві, сприяє розвитку позитивних соціальних зв'язків та підвищує самооцінку.

Інклюзивне середовище в навчальному процесі дозволяє учням з особливими освітніми потребами відчувати себе повноцінними членами колективу. Це середовище, яке передбачає рівні можливості для кожного, незалежно від фізичних, розумових чи психологічних особливостей. Інклюзивні методики, зокрема адаптовані вправи, спеціально розроблені тренувальні програми та індивідуальний підхід, сприяють активному залученню таких учнів до загального процесу навчання, а також дозволяють їм адаптуватися до шкільного середовища [4, 26].

Підлітки, які беруть участь у інклюзивних програмах, можуть відчути підтримку з боку педагогів та однолітків, що створює безпечне середовище для їхнього емоційного та соціального розвитку. Інклюзивні методики забезпечують можливість для старших підлітків з особливими освітніми потребами самовиражатися та брати участь у спільних заходах, що сприяє розвитку їхніх соціальних навичок.

Одним із основних аспектів соціалізації є розвиток комунікативних навичок. У процесі соціалізації важливо, щоб учні з особливими освітніми потребами мали змогу взаємодіяти з однолітками, оскільки це допомагає формувати вміння правильно виражати свої думки, розуміти інших та враховувати соціальні норми і правила. Інклюзивні методики дозволяють дітям з особливими освітніми потребами поступово залучатися до групових занять, сприяючи їхній активній участі в обговореннях, проектах та інших формах комунікації [19, 27, 33].

Інклюзивне навчання з використанням спеціальних методів, таких як рольові ігри, дискусії, проектні роботи, дозволяє підліткам не лише отримувати знання, а й практикувати навички взаємодії з іншими учасниками освітнього процесу. Важливим моментом є також розвиток емпатії серед однолітків, які через спільну діяльність можуть краще зрозуміти потреби та емоції своїх друзів з особливими освітніми потребами [41, 46].

Завдяки інклюзивним методикам старші підлітки з особливими освітніми потребами отримують можливість побудувати більш позитивний образ себе, що має великий вплив на їх емоційну стабільність. Вони починають вірити у свої сили, відчують себе важливими членами колективу та набувають досвіду для побудови здорових міжособистісних відносин. Це сприяє не тільки підвищенню їхньої самооцінки, а й розвитку психологічної стійкості [12, 31].

В свою чергу інклюзивні методики надають підліткам з особливими освітніми потребами можливість працювати в командах разом з іншими учнями. Участь у групових проектах, спортивних змаганнях або інших колективних заходах дозволяє їм розвивати навички командної роботи. Важливою частиною цього процесу є розвиток здатності до взаємодії з іншими, прийняття різних ролей у команді, навчання співпраці з однолітками [18, 21].

Ці навички є критично важливими для соціалізації, оскільки вони допомагають підліткам з особливими освітніми потребами адаптуватися до соціальних ситуацій, де необхідна співпраця та взаєморозуміння. Підлітки, які активно залучаються до таких видів діяльності, здобувають досвід, який допомагає їм інтегруватися в ширший соціальний контекст, покращують здатність працювати з різними людьми, і це має важливе значення для їх подальшої життєдіяльності.

Інклюзивні методики не лише допомагають підліткам з особливими освітніми потребами інтегруватися в колектив, а й сприяють розвитку міжособистісних зв'язків між учнями з різними потребами.

Підлітки з особливими освітніми потребами, залучені до інклюзивних заходів, мають можливість розширювати свої соціальні горизонти, взаємодіяти з іншими учнями на рівних, що підвищує рівень їхньої соціальної активності та здатність до адаптації в різних соціальних ситуаціях [42].

Інклюзивні методики відіграють ключову роль у процесі соціалізації старших підлітків з особливими освітніми потребами. Вони сприяють розвитку комунікативних навичок, підвищенню самооцінки, емоційної стійкості та здатності до співпраці. Використання таких методик в освітньому процесі допомагає учням з особливими освітніми потребами інтегруватися в соціальне середовище, розвивати важливі життєві навички та готувати їх до активної й успішної участі в суспільному житті [17, 40].

Таким чином, інклюзивні методики створюють умови для всебічного розвитку учнів з особливими освітніми потребами, сприяють їхній соціалізації та покращують психологічний клімат у навчальних колективах, що в свою чергу дозволяє досягти значних результатів у процесі інтеграції таких підлітків у суспільство.

Згідно з результатами досліджень О. М. Іваненко, туристично-краєзнавча діяльність має значний вплив на розвиток психологічної стійкості підлітків з особливими освітніми потребами. Залучення їх до фізичної активності та психоемоційних навантажень, що супроводжують подорожі та активні заходи, дозволяє покращити рівень стресостійкості та емоційної регуляції.

Розвиток психологічної стійкості є важливим аспектом формування гармонійної особистості підлітків, оскільки цей період є критичним для становлення емоційної стабільності та здатності адаптуватися до різноманітних життєвих ситуацій. Одним із ефективних засобів для розвитку цієї якості є туристично-краєзнавча діяльність, яка дає можливість підліткам не лише пізнавати природу і культурні особливості свого регіону, але й формувати важливі психологічні та соціальні навички, що сприяють зміцненню їх психологічної стійкості [16, 47].

Туристично-краєзнавча діяльність як засіб розвитку психологічної стійкості включає в себе різноманітні види активностей, такі як походи, екскурсії, подорожі, збирання та аналіз інформації про природні та культурні об'єкти. Ці види діяльності мають великий потенціал для розвитку психологічної стійкості підлітків, оскільки вони пов'язані з фізичними і емоційними викликами, що потребують самоконтролю, вміння справлятися з труднощами та долати стресові ситуації.

У процесі туристично-краєзнавчої діяльності підлітки стикаються з різними ситуаціями, що вимагають від них рішучих дій, адаптації до нових умов та взаємодії з іншими людьми. Ці ситуації, хоча і є стресовими, можуть мати позитивний вплив на розвиток психологічної стійкості, якщо підлітки мають відповідну підтримку і розуміння з боку педагогів або керівників груп [25, 28].

Туристично-краєзнавча діяльність також передбачає виконання певних завдань і подолання різноманітних перешкод, що можуть виникнути під час

подорожей або походів. Ці виклики не лише забезпечують фізичне навантаження, але й дають підліткам можливість розвивати такі важливі якості, як рішучість, самоконтроль, стійкість до стресу та здатність до адаптації.

Один з основних аспектів психологічної стійкості - це здатність людини зберігати емоційну стабільність у стресових ситуаціях. Туристично-краєзнавча діяльність є чудовим засобом для розвитку цієї якості, оскільки вимагає від підлітків вміння справлятися зі стресовими ситуаціями, що виникають під час походів або подорожей [32, 38].

Завдяки регулярному подоланню різних труднощів (наприклад, фізичних навантажень, зміни погодних умов, пошуку місця для відпочинку), підлітки розвивають здатність зберігати спокій в екстремальних умовах і не піддаватися паніці. Це в свою чергу допомагає їм у повсякденному житті, де важливо зберігати емоційну стійкість у складних ситуаціях.

Однак психологічна стійкість підлітків, які беруть участь у туристично-краєзнавчій діяльності, значною мірою залежить від підходу керівника групи. Важливо, щоб керівник допомагав підліткам впоратися з труднощами та емоційними навантаженнями, що виникають у процесі подорожі або походу. Це може включати в себе мотиваційні бесіди, допомогу в подоланні стресових ситуацій і навчання технік релаксації.

Керівники повинні бути готовими підтримати учнів не лише фізично, а й психологічно, забезпечуючи їм необхідний емоційний комфорт і підтримку в разі виникнення складних ситуацій. Вміння керівника адаптуватися до потреб групи, надавати підтримку в стресових ситуаціях і сприяти розвитку психологічної стійкості підлітків є важливим чинником у формуванні емоційної стабільності учасників туристично-краєзнавчої діяльності.

Психологічна стійкість безпосередньо пов'язана з соціалізацією підлітків. Через туристично-краєзнавчу діяльність підлітки отримують можливість

розвивати навички соціальної взаємодії, вміння вирішувати конфлікти, співпрацювати з іншими людьми. Психологічна стійкість є необхідною умовою для успішної соціалізації, оскільки вона дозволяє підліткам адекватно реагувати на соціальні виклики, долати труднощі та адаптуватися до змін у соціальному середовищі [28, 45].

Важливим аспектом розвитку психологічної стійкості через туристично-краєзнавчу діяльність є те, що підлітки не лише переживають стресові ситуації, а й отримують досвід взаємодії з іншими учасниками, що сприяє формуванню здорових соціальних зв'язків і полегшує адаптацію до реального світу.

Зважаючи на сказане вище можемо узагальнити, що туристсько-краєзнавча діяльність є важливим і ефективним засобом розвитку психологічної стійкості підлітків. Вона дозволяє підліткам долати труднощі, розвивати емоційну стабільність, адаптуватися до нових умов і зміцнювати свої соціальні навички. Цей процес сприяє не лише розвитку фізичних якостей, але й психологічному зростанню, що є важливою складовою соціалізації підлітків. Таким чином, туристично-краєзнавча діяльність може стати важливим інструментом у формуванні психологічної стійкості, необхідної для успішної адаптації підлітків в умовах сучасного суспільства [29].

Аналіз педагогічних підходів і методик, що використовуються для соціалізації старших підлітків з особливими освітніми потребами в туристично-краєзнавчій діяльності, показав, що найбільш ефективними є методи, що включають елементи активного навчання та індивідуалізації.

Завдання, які передбачають роботу в парах або невеликих групах, сприяють формуванню командних навичок, а також дозволяють кожному учню отримати індивідуальну увагу від вчителя. Також важливими є методи гейміфікації, де використання ігор та різноманітних завдань допомагає дітям у легкій формі освоювати нові навички, включаючи соціальні та емоційні.

Упровадження цих методик у процес туристично-краєзнавчих занять дозволяє значно підвищити ефективність соціалізації підлітків з особливими освітніми потребами.

Отже, аналіз показав, що інклюзивні методики в туристично-краєзнавчій діяльності є надзвичайно ефективними для соціалізації підлітків з особливими освітніми потребами. Залучення таких учнів до активної діяльності, яка передбачає інтеграцію їх у колектив, допомагає подолати соціальну ізоляцію та сприяє розвитку важливих життєвих навичок. Це, в свою чергу, підвищує їхні шанси на успішну адаптацію в суспільстві та формування їхньої самосвідомості як повноцінних учасників соціальних процесів [30, 34, 43].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що туристично-краєзнавча діяльність є одним із потужних інструментів соціалізації, що сприяє формуванню соціальних, психологічних та емоційних навичок у старших підлітків з особливими освітніми потребами.

Висновки. Інклюзивна освіта та сучасні педагогічні підходи, спрямовані на розвиток соціально-емоційних навичок учнів, мають важливе значення для успішної соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. Використання таких методик не лише сприяє активному включенню цих учнів у навчальний процес, а й допомагає їм розкривати свої сильні сторони, формувати впевненість у собі та налагоджувати ефективну комунікацію з ровесниками.

Успішність інклюзивного навчання багато в чому залежить від рівня професійної підготовки педагогів, їхнього вміння застосовувати індивідуалізований підхід, а також від наявності відповідних ресурсів — навчально-методичних, матеріально-технічних і психологічних. Важливу роль у цьому процесі відіграє створення безпечного, доброзичливого та підтримуючого середовища, де кожна дитина відчувається прийнятою, захищеною і має можливість для повноцінного розвитку.

Таким чином, цілеспрямована робота педагогів, поєднана з ефективними інклюзивними стратегіями, є ключем до забезпечення рівних можливостей і гармонійної соціалізації всіх учнів незалежно від їхніх індивідуальних особливостей.

Перспективи подальшого дослідження в цій сфері можуть бути спрямовані на глибше вивчення ролі технологій у підтримці інклюзивного навчання, зокрема на розробку та впровадження нових інноваційних методів, що дозволяють ще більше адаптувати навчальний процес до потреб учнів з особливими освітніми потребами. Також важливими є дослідження, які спрямовані на вивчення довгострокових ефектів інклюзивної освіти на соціальну адаптацію учнів у суспільстві та їх подальшу професійну реалізацію.

Конфлікт інтересів. Автори цього дослідження заявляють, що не мають фінансових або інших комерційних інтересів, які могли б вплинути на результати та висновки цього дослідження. Всі дослідницькі дані та матеріали були отримані та проаналізовані без втручання зовнішніх сторонніх організацій чи осіб, що могли б мати конфлікт інтересів щодо теми дослідження. Всі методи та підходи, що використовувались у дослідженні, були вибрані на основі наукової об'єктивності та без упереджень.

Список використаних джерел

1. Бех, І. Д. (2015). *Особистісно орієнтоване виховання: теоретико-технологічні засади*. Київ: Либідь.
2. Бондаренко, П. Ю. (2020). *Формування фізичних якостей учнів засобами спортивних єдиноборств*. Київ: НАПН України. – 215 с.
3. Бондарчук, В. А. (2019). *Особливості соціалізації учнів з обмеженими можливостями здоров'я в системі освіти*. Одеса: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. – 192 с.

4. Ващенко, Л. С. (2018). Інклюзивна освіта в Україні: теоретико-практичний аналіз. *Освітній простір України*, (2), 19–25.
5. Гончарук, С. В. (2021). *Формування соціальних навичок підлітків через туристичні заходи*. Одеса: Академія педагогічних наук. – 190 с.
6. Гречко, М. О. (2019). *Соціалізація підлітків через краєзнавчі та культурні заходи*. Київ: Інститут соціальних досліджень. – 225 с.
7. Гриценко, О. В. (2022). *Фізична культура і спорт: сучасні виклики та перспективи розвитку*. Дніпро: ДНУ ім. О. Гончара. – 312 с.
8. Євдокимова, Т. П. (2021). *Роль краєзнавства в формуванні соціальних навичок учнів з обмеженими можливостями*. Київ: Академія педагогічних наук. – 210 с.
9. Засенко, В. В. (2020). Психолого-педагогічні умови соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. *Психологія і педагогіка: наукові дослідження та практичні рішення*, (7), 44–50.
10. Іваненко, О. М. (2018). *Туризм як інструмент соціалізації дітей з ООП*. Одеса: Педагогічна академія. – 255 с.
11. Іванова, О. В. (2021). *Інклюзивне навчання та краєзнавчі дослідження в шкільній освіті*. Львів: ЛДФК. – 260 с.
12. Камінська, В. І. (2020). *Психологічні методика в інклюзивному навчанні*. Харків: Харківський університет. – 196 с.
13. Кириченко, О. О. (2021). *Соціалізація підлітків в умовах інклюзивного навчання*. Харків: ХДУ. – 200 с.
14. Коваленко, І. В. (2021). *Психологія та соціалізація дітей з особливими потребами*. Харків: ХДАК. – 265 с.
15. Ковальчук, Л. М. (2021). *Соціалізація через інклюзивні технології в освіті*. Київ: Наукова думка. – 203 с.

16. Ковальчук, М. П. (2021). *Інноваційні методи викладання фізичної культури у ЗЗСО*. Львів: Видавництво ЛДУФК. – 184 с.
17. Кравченко, Т. П. (2025). Аналіз міжнародного досвіду впровадження адаптивного спорту в систему інклюзивної освіти. *Педагогічна Академія: наукові записки*, (14). <https://doi.org/10.5281/zenodo.14944073>
18. Кравченко Т.П. Данилко В.М. Характеристика соціалізації старших підлітків в процесі туристичної діяльності. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт): зб. наукових праць / За ред. О. В. Тимошенка. Київ : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2023. Випуск 3К (162) 23. С 206-210
19. Кузьменко, О. В. (2021). *Інклюзивне краєзнавство: перспективи та проблеми*. Львів: ЛДУФК. – 202 с.
20. Лаврінчук, І. В. (2020). *Інклюзивна освіта: інтеграція в суспільство учнів з ООП*. Київ: Просвіта. – 320 с.
21. Лопатинська, В. В. (2019). *Психолого-педагогічні аспекти розвитку мотивації до спорту у підлітків*. Одеса: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. – 220 с.
22. Малишева, І. С. (2020). *Соціалізація через педагогічні стратегії в інклюзивному класі*. Харків: Вища школа. – 224 с.
23. Мартиненко, І. О. (2020). Соціалізація учнів з ООП у позаурочній діяльності: сучасні виклики та перспективи. *Педагогічна освіта: теорія і практика*, (28), 76–81.
24. Марчук, О. Л. (2019). *Туристичне краєзнавство як педагогічний інструмент розвитку учнів з особливими потребами*. Львів: Видавництво ЛДУ. – 238 с.
25. Михайленко, І. А. (2020). *Психологічні аспекти соціалізації дітей з особливими освітніми потребами*. Харків: ХНУ. – 220 с.

26. Островська, Л. О. (2021). *Інклюзивне навчання: психологічні та педагогічні засади*. Львів: ЛДУФК. – 210 с.
27. Павленко, В. М. (2019). *Інклюзивна освіта: теорія та практика*. Львів: ЛДУ. – 215 с.
28. Пащенко, Т. М. (2020). *Роль краєзнавства в розвитку психологічної стійкості учнів з особливими потребами*. Київ: Наукова думка. – 240 с.
29. Петренко, Т. С. (2020). *Адаптивна фізична культура для дітей з особливими освітніми потребами*. Київ: Літера. – 235 с.
30. Петько, Л. В. (2018). *Адаптивне фізичне виховання: концептуальні засади та методики впровадження*. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка. – 240 с.
31. Рibaкова, І. М. (2021). *Психолого-педагогічний супровід соціалізації дітей з обмеженими можливостями*. Харків: ХДУ. – 240 с.
32. Романенко, І. С. (2021). *Бойові мистецтва як засіб фізичного розвитку школярів*. Харків: ХДАК. – 265 с.
33. Руденко, О. В. (2018). *Інклюзивні методики в навчанні старших підлітків*. Одеса: ОНПУ. – 220 с.
34. Рябова, М. А., & Мельник, Н. В. (2019). *Психолого-педагогічні засади інклюзивної освіти в контексті соціалізації учнів з ООП*. Київ: Освітня книга. – 192 с.
35. Софій, Н. В. (2019). Інклюзивна освіта: стан, виклики, перспективи. *Проблеми сучасної психології*, (44), 75–82.
36. Таранченко, О. М. (2021). Психолого-педагогічна підтримка дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі. *Науковий вісник МОН України*, (3), 48–56.
37. Тихомирова, С. П. (2019). *Туристичне краєзнавство в контексті розвитку учнів з особливими потребами*. Київ: Олімпійська література. – 235 с.

38. Ткаченко, О. В. (2022). *Методичні підходи до викладання боксу у фізичному вихованні школярів*. Львів: Видавництво ЛДУФК. – 202 с.
39. Ткаченко, Ю. І. (2021). *Соціалізація старших підлітків через позакласну діяльність*. Київ: Дніпровський університет. – 245 с.
40. Федорова, С. В. (2021). *Роль позакласної роботи в соціалізації старших підлітків*. Київ: Дошкільна освіта. – 215 с.
41. Хомич, Л. П., & Приймак, І. М. (2017). *Інклюзивне навчання: проблеми та перспективи розвитку в Україні*. Київ: Книга-Плюс. – 316 с.
42. Чекіна, Н. А. (2021). *Психолого-педагогічні аспекти соціалізації підлітків з ООП в інклюзивних класах*. Львів: ЛНУ. – 218 с.
43. Черняк, І. П. (2020). *Сучасні підходи до соціалізації дітей з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти*. Львів: Видавництво ЛДУ. – 208 с.
44. Чуб, Ю. О. (2020). *Особливості соціалізації дітей з обмеженими можливостями через спортивні заняття*. Київ: Спорт-Літ. – 220 с.
45. Шарко, Ю. І. (2020). *Методики адаптації підлітків з ООП до суспільства через туризм*. Харків: Харківський університет. – 240 с.
46. Шевченко, Н. В. (2019). *Психологічні основи адаптації дітей з особливими потребами до інклюзивного навчання*. Київ: Інститут психології. – 211 с.
47. Яковенко, О. І. (2020). *Адаптивне фізичне виховання: педагогічні і психолого-педагогічні аспекти*. Харків: ХНУВС. – 255 с.
48. Becker, P., & Lauterbach, G. (2016). *Adventure Education and Outdoor Learning in Europe*. Bielefeld: Transcript Verlag.
49. Humberstone, B., & Stan, I. (2012). Outdoor learning and social inclusion: An international perspective. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 12(3), 197–214. <https://doi.org/10.1080/14729679.2012.699802>